

РЕЦЕНЗИЯ

от Вера Тервел Маровска

д.ф.н., професор в Катедрата по български език

на Филологическия факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на научна степен 'доктор на науките'

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки;

професионално направление 2.1. Филология

Специалност: Български език (Съвременен български език)

шифър 05.04.17

Автор: доц. д-р Константин Иванов Куцаров – ПУ „Паисий Хилендарски“;
Филологически факултет; Катедра по български език

Тема: *Българските лексемни класове и учението за частите на речта*

1. Предмет на рецензиране

Със заповед № Р33-4369/23.07.2019 год. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедурата за защита на дисертационен труд на тема : *Българските лексемни класове и учението за частите на речта*, за придобиване на научната степен ‘доктор на науките’ на ПУ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; Специалност: Български език (Съвременен български език); шифър 05.04.17.

Автор на дисертационния труд е доц. д-р Константин Иванов Куцаров от Катедрата по български език към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от доц. д-р Константин Иванов Куцаров комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 45 (4) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
 - автобиография в европейски формат;
 - копие от диплома за образователната и научна степен „доктор“;
 - протоколи от катедрени съвети, свързани с откриване на процедурата и с предварителното обсъждане на дисертационния труд;
 - дисертационен труд;
 - автореферат;
 - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
 - копия на научните публикации;
 - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
 - справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;
- Дисертантът е приложил 10 броя публикации по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни:

Доц. д-р Константин Иванов Куцаров е роден на 14.08.1968 г. във Варна. Основното си образование завършва през 1986 г. в Пловдив, а от 1988-1993 г. следва Българска филология в ПУ „Паисий Хилендарски“. Започва преподавателската си дейност като хоноруван асистент в отделението към ИЧС в Аграрния университет в Пловдив. От 1995 до 1998 г. е докторант в Катедрата по български език на ПУ. През 1991 г. става филолог специалист към катедрата, а през 2001 г. е избран за асистент. През 2003 г. става старши, а през 2005 г. е главен асистент. През 2010 г. се хабилитира за доцент.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертацията е посветена на темата за частите на речта, изключително актуална за езикознанието по няколко причини. На първо място, изучаването на всеки естествен език задължително започва от частите на речта. От критериите на автора си за тях е зависимо почти всяко научно изследване на езикова форма или категория. Авторската позиция за частите на речта в немалка степен определя и посоката на интерпретацията, и окончателния резултат от анализа.

И именно поради това, лексикално-семантичните класификации имат древна история. Същевременно проблемът за частите на речта често е подценяван и отразяван повърхностно, макар по него да има приносни разсъждения още у античните автори (и в индийската граматика, и в гръко-римската философско-филологическа традиция). Предложенията на съвременните граматисти, макар и разполагащи с иновативна

методология, по-често са формално закостенели и безинтересни. Затова може да се обобщи, че дисертационната тема е дисертабилна и актуална, а резултатите от разработването ѝ бързо биха добили популярност.

4. Познаване на проблема

Дисертацията предлага задълбочен и подробен преглед на направеното до сега и се основава на обширна библиография, включваща около 150 заглавия. Това е свидетелство за компетентността на К. Куцаров по разработваната проблематика.

5. Методика на изследването

Изследователският подход е резултат от съсредоточаването на автора върху разнородни езикови явления: от словните класификации до структурата на граматическите категории и грамемите. Затова методиката на изследването може да се определи като комбинирана: критично описание на езиковедските становища до момента, а в областта на анализа на морфологичните категории и грамемите – и системно-структурен анализ. Заради адекватността си спрямо научния обект, методологическите практики са основателно подбрани и резултатни.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията се състои от четири глави, увод, обща характеристика на частите на речта в таблична форма, заключение и библиография или общо 365 стандартни компютърни страници (TNR, 12).

Приносът на книжовниците от Античността до нашето съвремие е изложен в първите три глави на работата. Заглавията им показват избрания хронологически модел за тяхната композиция. Първата глава е „Класификация на думите през Античността и Средновековието“ (с. 6-30); следва „Развой на учението за частите на речта в руското езикознание след граматиката на М. В. Ломоносов“ (с. 31-134), и третата глава е „Концепциите за частите на речта в българското езикознание“ (с. 135-238).

Обзорите повдигат въпроси, на които може да се предложи и по-различно решение – например за съвременните европейски филологически школи и граматическите им традиции. Развойт на езикознанието до 17.-18. век е накратко описан в 1. глава на работата¹, но би било интересно да се проследи и в ново време. Авторът е разгледал по-подробно занимаващата го проблематика в руското и съветското и в българското езикознание. Западно- и особено средноевропейските езиковеди от 19. и началото на 20.

¹ 30 стр.

век обаче имат не по-слабо въздействие върху граматическите познания на българските възрожденски книжовници (голяма част от тях са техни възпитаници, макар да има и учили в Русия, разбира се). В това отношение доста би допринесла една тематична композиция на обзорите, тъй като избраната хронологична организация внася известна унификация в анализите, посветени на творчеството на различните учени. Можеше да са по-отчетливо открити приносните и по-оригиналните теории сред по-посредствените.² На места изложението може да се възприеме като декларативно опониращо, тъй като за читателя все още не са ясни по-различните възгледи на К. Куцаров по определени въпроси, а още по-малко пък тяхната аргументация.³

Решението на автора, да лиши описанието на българските лингвистични приноси от значими трудове, каквато е граматиката на Ив. Куцаров например (в неговата граматика се прави един от редките опити да се адаптират иновативни разсъждения на чешки и други съвременни учени за частите на речта спрямо българската класификация⁴), а и от някои други, според мен, трябва да бъде дообмислено.

Друга гледна точка към таксономичните признаци намираме в интерпретациите на философите и семиотиците и би било интересно да се изрази отношение по тях (напр. относно класификациите на съществителните имена по специфика на денотатите; отликите в лексикалносемантично отношение между собствени и нарицателни имена и др.). Такъв преглед би подсказал идеи за промени в традиционната класификация заради по-различната гледна точка на логико-философските и прагматико-семиотическите описания на езиковите знакове.

В дисертационния труд е приоритетен синтактичният делитбен критерий, при това се разчита на неговия традиционно описателен вариант, а не на генеративистките модификации, които в случая може би са по-надеждни.

Струва ми се, че авторът се е предоверил на теориите, според които се диференцира отделна част на речта, тъй като думите, отнасяни към нея, основно се употребявали като вметнати; или се съчетавали с гл. *съм* в предикатив. Това е функционална оценка, каквато в традиционната комбинация от диференциални признаци не фигурира, само се

² Напр. дефинициите за съществително и прилагателно име на Др. Манчов звучат доста съвременно (с. 166); също така и на Ал. Теодоров-Балан и др. автори на граматика.

³ Така е напр. относно становището на Л. В. Шчерба и убедеността му, че причастието е прилагателно, тъй като губи глаголността си, или че значението на наречията съвпада с това на прилагателните имена, където руският учен очевидно има предвид словообразователно свързаните и тогава е прав – с. 99-100.

⁴ Ив. Куцаров. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. УИ „Паисий Хилендарски“. Пловдив, 2007 г.

отразява в синтактичния признак. Така остава на последен план логико-семантичният, а трите критерия (логико-семантичен, морфологичен и синтактичен) би следвало да се засичат и да се предполагат взаимно: напр. семантиката определя броя и вида на морфологичните категории, както и синтактичните функции и словообразователните особености на различните части на речта. Малка семантична промяна довежда до диференциране на лексикално-граматичен разред в групата на същата част на речта; по-голяма – до наличие на нова или отпадане на съществуваща морфологична категория, а оттам – и до нова част на речта и т.н. Много важен показател за съществуването на отделна част на речта – поне при самостоятелните думи – е наличието на първични думи (пък било то и от съвременен гледище) във всяка отделна група, макар и да са ограничен брой.⁵

От друга страна, семантиката на частите на речта в съществуващите граматика е незадоволително описана и не бива да подвежда с достоверност. В най-новите от тях дефинирането на прилагателните имена напр. се основава на синтактичното по характер пояснение: те изразяват признак „на същ. име; на друго субстантивирано име; на явление, изразено със същ. име или друга субстантивирана част на речта“ и др. под.⁶ Фактически, същността на семантиката на прилагателните имена е в това, че назовават едновременно признака и неговия носител, притежател, за разлика от съществителните, които именуваат единично явление от сферата на човешкото познание, т.е. именуваат или само признак, качество, или само притежателя на признака. В този смисъл изключително прозорливо дисертантът е отбелязал, че българското прилагателно име притежава само една същинска откъм съдържание морфологична категория – степенуването, а останалите три – род, число и положение – са съгласувателни“ (с. 254). Всъщност степенуването е наистина единствената категория, характеризираща самия признак (и то в количествено отношение). Другите са граматическа характеристика на „носител“ – той е от м., ж. или ср. р., един или са много (съотв. ед. или мн. ч.), представен от формата като определен или неопределен чрез членуването. При това въпросът е в йерархията на лексикалните семи (срв. напр. *хубавец* и *хубав*, които, макар да са словообразователно

⁵ Въпреки твърдението на някои автори, че напр. няма първични наречия, фактически старите падежни форми от съвременен гледище са по-скоро първични, а не производни думи.

⁶ Напр. „Прилагателното име е част на речта, с която се означават (но не се назовават) статични признаци, белези, качества или свойства **на явленията, назовани със съществителни имена**“ (Куцаров 2007, с. 65).

свързани, имат подобни семи, но в различен йерархичен ред – *хубав + ец = хубавец* – такъв, който носи признака „хубост“, съотв. – и различни граматически категории).⁷

Проблематиката на дисертацията на доц. К. Куцаров е изключително обширна, към нея се включват въпроси, които са по-встрани от научните интереси на автора, затова той не е длъжен да изразява становище по тях, но пък така се създават немалко поводи за дискусии. Напр. относно семантично-функционалното дефиниране на местоименията е проблемно дали те могат да се квалифицират като „лексикално непълнозначни“ (с. 287 от работата). При положение, че тяхната генетическа обусловеност е да бъдат релативи (т.е. да изразяват отношения и взаимобвързаности) и така да подсигурират езиковата функционалност, дали понятието „лексикална семантика“ не е ирелевантно за тях?

Не е сигурно също така дали модалните дативи от типа „лежа си“, „почивам си“, „чета си“ (с. 297-298) е коректно да се определят като стилистично неиздържани, тъй като би трябвало да оценяваме езиковата функционалност в рамките на различни речеви разновидности, а не само книжовно-деловия й вариант.

Може да се спори и по квалификацията на т.нар. отглаголни съществителни, тъй като те съвсем не са еднотипни. Терминът „отглаголни съществителни“ е уместно да се запази единствено за формите на *-не*, образувани от несвършени глаголи. Тези съществителни наистина назовават действието, но за разлика от думата глагол – без отношение към понятията *глаголно лице вършител, говорещо лице, изказване* (т.е. без отношение към 3-те от общо четирите елемента в популярната схема на Якобсон – Куцаров). Другите словообразователни разновидности (с наставки *-еж* (*градеж, строеж*); *-тба* (*сеитба, вършитба*); *-ние* (*престъпление, събрание* и др.) се различават от формите на *-не* по ред особености: образуват се и от двата глаголни вида, лексикалната им семантика е твърде различна от тази на изходния глагол и т.н. Различията между съществителните имена на *-не* и останалите, образувани от глаголни основи с различни наставки, са показателни и определят основанията за тяхната различна квалификация. Отглаголните съществителни на *-не* наистина са глаголни форми, тъй като имат еднотипна семантика, образувание и функции.

⁷ Ако обаче се приеме определянето на дадена морфологическа категория като „същинска откъм съдържание“ (за притежаващата я част на речта – бел. В.М.), би следвало тя да се конкретизира за всяка пълнозначна част на речта, което не е невъзможно, разбира се.

Аналогични разсъждения могат да се направят и за причастията и основателността на аргументите за квалификацията им като отделна от глагола част на речта.

За мен основните достойнства на дисертацията са свързани с дефинирането на определени глаголни категории и техните грамемии. По отношение на тях К. Куцаров е направил убедителни разсъждения и преосмисляне на категориалните структури. Например относно таксиса, чиито маркирани грамемии обвързва с претериталната семантика и формулира признаците *претеритив* и *непретеритив*; относно наклоненията – оригинална и различна от традиционната трактовка, която може да бъде оспорвана и дискутирана, но е допустимо обяснение на спецификата на модалната категория; за вида на изказването – чиято категория се интерпретира като притежаваща 3 грамемии: неутрален вид, свидетелски и преизказан, и др.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В дисертацията са направени иновативни изводи относно частите на речта, като се приемат още две, нетипични за традиционната класификация – дискурсив и детерминатив. Въпреки възможността да се коментират и обмислят още, те са необходимите за направеното изследване приноси и свидетелство за научния му смисъл.

Възприемането на предложените в работата резултати, внедряването им в практиката биха променили лингвистичното описание на естествения език, допринасяйки за неговата адекватност. Те ще осигурят функционалността на всички учебници и дидактически пособия и утвърждаването на по-различни принципи за чуждоезиково обучение.

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Предложените 10 публикации по дисертационната тема са иновативни и интересни; отразяват различни аспекти от изключително широката проблематика на изследването. Те са изнесени като доклади на научни форуми или пък публикувани в авторитетни издания и са свидетелство за провокирания чрез тях интерес у езиковедската колегия към спорните въпроси около частите на речта.

9. Лично участие на автора

Дисертацията е резултат от работата единствено на К. Куцаров. Нито в нея, нито в представените публикации има колективни разработки.

10. Автореферат

Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертацията, теоретично-приложния ѝ потенциал и приносите ѝ.

11. Критични забележки и препоръки

За научен жанр като дисертацията по-подходящо би било биографичните бележки да бъдат обособени и изведени в показалец в края на основния текст.

Да се обмисли тематична, а не хронологична композиционна рамка на обзора за руското, а и за българското езикознание.

12. Лични впечатления

Познавам К. Куцаров от студент. Винаги е показвал сериозен интерес към проблематиката на българската граматика и общото езикознание. Затова е очаквана и ориентацията му към тази научна област. В годините се изгради като надежден специалист и добър преподавател и е обясним и естествен кариерният му растеж, на който сме свидетели днес.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Бих препоръчала издаването на научния труд, за да може да се обмислят и дискутират резултатите от направения в него анализ от филологическата колегия и да се създаде нов алгоритъм за лингвистична класификация на категориите думи в естествените езици.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват принос в науката* и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че доц. д-р Константин Иванов Куцаров притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения и демонстрира безспорни качества за провеждане на изследвания с оригинални и значими научни приноси.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди на Константин Ив. Куцаров научната степен ‘доктор на науките’** в

област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1.
Филология; научна специалност Български език.

17.10.2019 г.

Пловдив

Рецензент:.....

(проф. д.ф.н. В. Маровска)